

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-534-1-89>

**INTERRELATION BETWEEN LAW AND RELIGION
AND THE INTERACTION OF STATE
AND CHURCH INSTITUTIONS**

**СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА І РЕЛІГІЇ ТА ВЗАЄМОДІЇ
ДЕРЖАВНИХ І ЦЕРКОВНИХ ІНСТИТУЦІЙ**

Palinchak M. M.

*Doctor of Political Sciences, Professor,
Dean of the Faculty of International
Economic Relations
Uzhhorod National University
Uzhhorod, Ukraine*

Палінчак М. М.

*доктор політичних наук, професор,
декан факультету міжнародних
економічних відносин
Ужгородський національний
університет
м. Ужгород, Україна*

Mandziuk M. V.

*Postgraduate student at the Department
of International Politics
Uzhhorod National University
Uzhhorod, Ukraine*

Мандзюк М. В.

*аспірант кафедри міжнародної
політики
Ужгородський національний
університет
м. Ужгород, Україна*

Найбільш повне обґрунтування ідея Божественного закону набуває в ученні богослова і філософа-схоласта Томи Аквінського. Згідно з ним, усі закони, за якими живуть люди, вписуються в єдину ієрархічну конструкцію: це вічний, природний і людський закони. Вічний закон є виразом Божественного розуму, частина якого міститься в Біблії і повчаннях святих. У теологічній літературі цей виражений у писанні закон називають також Божественним, хоча Тома Аквінський трактує Божественний закон як різновид вічного. Його призначення полягає в тому, що вся людська спільнота єдиного світу керується Божественним розумом. Законом слід вважати розумну систему управління людьми і речами, адже вона наявна в Божественній особі і створена Богом. Природний закон, зі свого боку, є за своєю суттю відображенням вічного закону в людській свідомості. Основний припис природного закону полягає в необхідності творити добро та уникати зла. Його важливість пояснюється тим, що кожна людина інтуїтивно має природну схильність досягати саме цієї мети. Але в суспільстві при цьому живуть люди, схильні до зла, тому їх слід змушувати силою і

страхом утримуватися від негідних вчинків. Для того щоб забезпечити цей примус саме й існують людські (позитивні) закони. Підкоряючись цим законам, людина одночасно здатна зрозуміти, як вона повинна діяти, і в таких не залежних від позитивних законів актах доброї волі стверджується природний закон. Таким чином, у концепції Томи Аквінського органічно об'єднані всі три джерела права, які разом утворюють єдину ієрархічну систему норм. Вищі з них не залежать від дій людини, а тому в людському світі «немає такого суверена, який міг би ці норми приватизувати» [5, с. 34].

Наявність взаємозв'язку між Божественним законом і людськими законами дає підстави припустити, що характер відносин у системі «людина-Бог» (зокрема рівність усіх людей у своїй гідності, як однаково викуплених Христом) може бути перенесено у сферу правової та державної етики, на що звертає увагу німецький правознавець О. Гьофе [4, с. 71].

У політичній філософії середньовіччя, одним із яскравих представників якої є Марсілій Падуанський, знайшла відображення ідея відокремлення церкви від держави. Згодом вона стала підґрунтям відповідної сучасної західної доктрини. Марсілій Падуанський, зокрема, доводив, що держава і світська влада мають перевагу над церквою. Остання ж не може мати жодних повноважень щодо примушення до чогось держави або втручання в її справи, оскільки це є прерогативою виключно імператорської влади. Найбільш повно цю ідею викладено в праці «Defensor Pacis» («Захисник миру», 1324), яку дослідники вважають найважливішим політичним трактатом епохи середньовіччя. Ця праця Марсілія, що заклала перші основи теорії світської держави, з'явилася в часи, коли в церковних колах і не тільки традиційно вважалось: політичну владу папі та земним правителям дає Бог, і це не підлягає сумніву. З точки ж зору Марсілія Падуанського, Бог дає владу людям, котрі виявляють свою волю у двох напрямках: з одного боку, вони виступають законодавцями в контексті наділення свого короля повноваженнями правити їх земним життям, а з іншого – виступають вірниками в контексті наділення папи повноваженнями направляти їх духовне життя. Відтак король і держава, покликані відповідати за спокій і добробут у земному житті, є вищими за папу і церкву, покликаних піклуватися про релігійні цінності й вічне життя [7, с. 36].

Дослідницьку увагу привертає і схема праворозуміння англійського філософа XVII ст. Дж. Локка. На противагу ідеям середньовічних богословів він розробив концепцію природного стану як стану повної свободи в управлінні людиною своїми діями, в розпорядженні власним

майном відповідно до того, що ця людина вважає необхідним для себе в рамках природного закону. Джерелом права, отже, виступає розум, за допомогою якого людина здатна з'ясувати, що для неї є необхідним. Варто зауважити, що людина в цьому вченні проголошується вільною не від Бога, а вільною в обранні своєї поведінки, в обранні цілей своїх дій і засобів їх досягнення, а також у розпорядженні продуктами своєї діяльності, які і становили зазначені цілі. Кожен індивід, за Дж. Локком, здатен мислити і визначати необхідне для себе. Коли ж природний стан людини опиняється під загрозою, його перетворення на стан війни замінюється угодою між індивідами про відчуження своїх прав та утворення держави – так званим «суспільним договором». Важливо мати на увазі, що згідно з таким договором людина зберігає за собою певні невідчужувані права, що повинно унеможливити її тотальну політичну залежність. Це поширює вимогу людської свободи зокрема й на сферу позитивного права [6, с. 131].

Більш докладну класифікацію моделей (типових видів) стосунків держави та релігійних об'єднань подає дослідник-правознавець Д. Вовк. За критерієм правового статусу церкви в державі він виділяє примат церкви над державою, підпорядкування церкви державі, державно-церковне протистояння та автономію держави і церкви [3, с. 176].

Модель підпорядкування церкви державі виникла в європейських країнах, де перемогла Реформація, а також у деяких католицьких країнах унаслідок зміцнення державної влади й на тлі бажання дати відповідь на державницькі прагнення католицької церкви у вигляді втілення принципу територіалізму. Цей принцип проголошує визнання повного державного суверенітету на всій території держави, зокрема й над усіма релігійними громадами та об'єднаннями. Гаслом при розбудові даної системи взаємовідносин стали слова «*сuius est regio, illius est religio*» («чия влада, того й віра»). Подібна модель обумовлює наявність державної чи офіційної церкви, якій надаються всілякі преференції і загальна підтримка. Права ж інших релігійних громад обмежені, свобода вільно обирати релігію значно звужена. Слід мати на увазі, що в радикальних варіантах принцип територіалізму може виявлятися в примушенні до переходу громадян у лоно провідної церкви, у вигнанні з країни або навіть знищенні послідовників іншого – не пануючого в державі – віровчення [3, с. 177].

Проведені науковцями дослідження підтвердили, що особливим різновидом розглядуваної моделі є православна концепція «симфонії влади», основні положення якої були сформульовані ще за часів Візантійської імперії. В ідеальному вигляді за такої «симфонії» стирається чітка грань між державою і церквою – вони зливаються в єдине утворення, кінцевою метою якого є досягнення всіма підданими Божественного царства [1, с. 57; 2, с. 69].

Міжнародно-правову основу захисту права на свободу думки, совісті та релігії становлять акти ООН, регіональні угоди в галузі загальної концепції прав людини, а також міжнародні документи, що регламентують умови реалізації даного права як такого. Основними універсальними міжнародно-правовими актами у цій сфері є Загальна декларація прав людини від 1948 р., в якій право на свободу думки, совісті та релігії включене до Каталогу фундаментальних прав людини, Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього від того ж року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 1966 р., Декларація про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 1978 р., Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії та переконань від 1981 р., Конвенція про права дитини від 1989 р., Декларація про права осіб, котрі належать до національних або етнічних, релігійних чи мовних меншин від 1992 р. На регіональному рівні було частково продубльовано, а іноді й розширено коло прав і свобод, гарантованих державами на універсальному рівні. Провідне місце серед регіональних міжнародно-правових актів, що передбачають забезпечення реалізації і захисту права на свободу думки, совісті та релігії, посідають Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод від 1950 р., Американська конвенція права людини від 1969 р., Європейська рамкова конвенція про захист національних меншин від 1995 р. та деякі інші [7, с. 107].

Література:

1. Бальжик І. А. «Симфонія влади» як форма відносин держави і церкви. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2000. № 2. С. 55-58.
2. Бальжик І. А. Теократична держава та «симфонія влади». У кн.: *Держава і право: зб. наук. праць: Юридичні і політичні науки*. Вип. 32. Київ: Інститут держави і права Національної академії наук України, 2006. С. 67-75.
3. Вовк Д. О. *Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення: монографія*. Харків: Право, 2009. 224 с.
4. Гюфе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу. Пер. з нім. Л. А. Ситниченко, М. Д. Култаєвої. Київ: Альтерпрес, 2003. 264 с.
5. Ковальчук В. Б. *Вчення Томи Аквінського про владу і закон*. У кн.: *Держава і право: зб. наук. праць: Юридичні і політичні науки*. Вип. 28. Київ: Інститут держави і права Національної академії наук України, 2005. С. 33-41.
6. Локк Дж. Два трактати про врядування. Пер. з англ. О. Тереха, Р. Димерця. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 264 с.